

เกียงโยน เกียงม่าน : การปรับตัวของนิกายสงฆ์ในสังคมไทใหญ่ กรณีหมู่บ้านผาบ่อง อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน

ธรรต ศิริรัตนบัลล์*

ความนำ

พุทธศาสนาเถรวาทได้ขยายตัวจากลังกาเข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิอย่างต่อเนื่อง แต่ด้วยบริบทของช่วงเวลาและเหตุการณ์ที่แตกต่างกันนำไปสู่การเกิดนิกายย่อยๆ กระจายอยู่ทั่วไปในดินแดนนี้ ไทใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่รับเอาพุทธศาสนาเถรวาทเข้ามาและมีนิกายย่อยที่สำคัญได้แก่นิกายโยน (เกียงโยน) และนิกายม่าน (เกียงม่าน) ซึ่งทั้งสองนิกายเป็นที่แพร่หลายในสังคมไทใหญ่

* อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมและวัฒนธรรมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

การขยายตัวของลัทธิลัทธิอาณานิคมและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา ส่งผลให้สังคมไทใหญ่เกิดการปรับตัวจากระบบการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่ระบบการผลิตเพื่อขาย ระบบเงินตราได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทใหญ่และสังคมโดยรอบในภูมิภาคนี้ ในกรณีของหมู่บ้านผาบ่องอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นพื้นที่แนวชายแดนและห่างไกลจากอำนาจรัฐได้เกิดปรากฏการณ์ที่น่าสนใจในช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านจากระบบเศรษฐกิจแบบเดิมสู่ระบบทุนนิยม ปรากฏการณ์ดังกล่าวถูกนำเสนอผ่านการใช้พรหมแดนของนิยายสงฆ์หรือเกิงเป็นสัญลักษณ์ อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมากะบวนกรสร้างรัฐชาติและการปฏิรูปคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้จัดระเบียบคณะสงฆ์ไทยโดยแยกเป็นสองนิกายสำคัญ คือมหานิกายและธรรมยุตินิกาย ทำให้เกิงดั้งเดิมในท้องถิ่นของภาคเหนือถูกรวมเข้าไว้ในมหานิกาย ส่งผลให้การรับรู้และความรู้เกี่ยวกับนิกายดั้งเดิมเริ่มเลือนรางไป มีเพียงพิธีกรรมหรือความเชื่อบางประการที่ยังคงหลงเหลือ การทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ผ่านเรื่องนิกายในพุทธศาสนาของชาวไทใหญ่จึงจะนำไปสู่การอธิบายอดีตซึ่งส่งผลต่อสังคมในปัจจุบัน

การขยายตัวของพุทธศาสนาเถรวาทสู่สังคมไทใหญ่

คนไทใหญ่หรือคนไตแต่เดิมนับถือผีและธรรมชาติ ต่อมารับเอาพุทธศาสนาเข้ามาแทนที่ความเชื่อดั้งเดิม การแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาของพุทธศาสนาในกลุ่มไทใหญ่มี ๓ ช่วงที่สำคัญ ได้แก่ การขยายตัวของพุทธศาสนาจากพุกาม การขยายตัวของพุทธศาสนานิกายโยนจากเชียงใหม่และการขยายตัวของพุทธศาสนาจากพม่าในสมัยพระเจ้าบุเรงนอง ดังนี้

๑. การขยายตัวของพุทธศาสนาจากพุกาม ในสมัยพระเจ้าอโนรธา แห่งอาณาจักรพุกาม พุทธศาสนา ที่ได้รับอิทธิพลจากเมืองมอญได้รุ่งเรืองอย่างยิ่งในอาณาจักรพุกามและขยายตัวไปในกลุ่มไทใหญ่ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนใต้ของเมืองอังวะ รวมถึงเผยแผ่เข้าไปในดินแดนรัฐฉานตอนใต้บริเวณเมืองหยองห้วย

และทะเลสาบอินเล^๑ ปรากฏหลักฐานพุทธรูปเจ้าพาราผ่องต่ออุ (พระบัวเข็ม) ตามตำนานกล่าวว่าสร้างด้วยไม้แก่นจันทร์แดงในสมัยพระเจ้าอลองสิตทุแห่งพุกาม อิทธิพลของพุทธศาสนาในช่วงเวลานี้ยังจำกัดบริเวณอยู่ในแถบรัฐชานตอนใต้ อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาใกล้เคียงกันได้ปรากฏตำนานเจ้านางมอนละ ธิดาแห่งกษัตริย์ไตแห่งเมืองมว (เวียงเจ็ลล่าน) ที่พระบิดาทรงเป็นบาทบริจาริกาแก่พระเจ้าอินธรา ต่อมาเมื่อเจ้านางมอนละได้ไปประทับที่เมืองพุกาม ได้ศึกษาพุทธศาสนา และปฏิบัติสมาธิจนพระธาตุเสด็จมาประทับอยู่ที่ตุ่มหูและมักเปล่งแสงรัศมีในวันพระ เป็นเหตุให้นางสนมอื่นที่อิจจาร่วมกันใส่ความว่า เจ้านางมอนละเป็นปีศาจ พระเจ้าอินธราทรงเชื่อและเนรเทศกลับเมือง เมื่อพระบิดาทราบข่าวได้เสด็จมารับบริเวณที่สองพ่อลูกได้พบกันเป็นชายแดนเมืองมว ต่อมาได้สร้างเจดีย์ “บ่อใจ” เป็นอนุสรณ์ ซึ่งแปลว่า พ่อมารับ บางสำนวนกล่าวว่า “บ่อใจ” เพี้ยนมาจากคำว่า “บ่อเกลือ” เพราะเจ้านางมอนละได้อธิษฐานให้บริเวณนี้มีบ่อเกลือ ซึ่งสื่อความถึงความอุดมสมบูรณ์ พระเจดีย์บ่อใจเป็นเจดีย์ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวไทใหญ่ให้ความเคารพ ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตเมืองสีป่อ รัฐชาน ประเทศพม่า และมีงานประเพณีในวันเพ็ญเดือนสี่ของทุกปี (ปอยเหลินสี่เวียงสีป่อ) แม้ว่าตำนานจะมีหลายสำนวน แต่ก็สะท้อนให้เห็นว่า พุทธศาสนายังไม่เผยแพร่ไปถึงดินแดนไทใหญ่ทางตอนเหนือในช่วงเวลาดังกล่าวเท่าใดนัก

๒. การขยายตัวของพุทธศาสนานิกายโยนจากเชียงใหม่ ในสมัยเจ้าคำหีบฟ้า แห่งแสนหวี (พ.ศ.๒๐๐๓-๒๐๖๕) เจ้าฟ้าเมืองเชียงใหม่ เชียงแสนและเชียงราย ได้เจริญสัมพันธไมตรีต่อกัน โดยใน พ.ศ.๒๐๑๕ เจ้าคำหีบฟ้าและนางคำมุ่นได้เดินทางมาประทับที่เมืองเชียงใหม่เป็นเวลาสองเดือน และได้พบกับวัดวาทาราม พระพุทธรูปด้วยยังไม่รู้จักพุทธศาสนาจึงคิดว่า “เขาเลี้ยงผีกัน” และขากลับได้แอบนำพระพุทธรูป

^๑ เสมอชัย พูลสุวรรณ, รัฐชาน (เมืองไต) พลวัตของชาติพันธุ์ในบริบทประวัติศาสตร์และสังคมการเมืองร่วมสมัย, กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๕๒, หน้า ๖๕.

โลหะขนาดเล็กให้ปู่แลวบัว (เลาโว/เลาเว) บริวารที่ติดตามมานำผ้ามาห่อและนำกลับไปเมืองแสนหวิดด้วย พระพุทธรูปดังกล่าวคือพระพุทธรูปลิหังคหรือพระสิงห์ ซึ่งได้แสดงปาฏิหาริย์ต่อชาวไทใหญ่ที่นำกลับไปนานับการ เช่น ขณะเดินทางกลับพระพุทธรูปถูกนำบรรทุกบนหลังม้าตัวหลังลักพักก็จะไปปรากฏอยู่บนหลังม้าตัวที่นำหน้า เอาพระพุทธรูปแช่น้ำร้อนกลายเป็นน้ำเย็น เจ้าคำหีบฟ้าจึงปรารภว่า “ผิโยน” นี้ศักดิ์สิทธิ์ยิ่งนักจึงควรสักการบูชา และถวายเครื่องพลีกรรมเพื่อให้เกิดความผาสุกสวัสดิ ดังนั้นเมื่อกลับถึงเมืองแสนหวิดจึงสร้างหอให้เป็นที่พักประทับและได้ทำการฆ่าสัตว์นานาชนิดเพื่อเป็นพลีกรรม แต่ทว่า พระพุทธรูปดังกล่าวได้อันตรธานหายไปด้วยเหตุแห่งการปาณาติบาต ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเมืองแสนหวิดซึ่งเป็นเมืองของชาวไทใหญ่ทางตอนเหนือยังไม่ได้นับถือพุทธศาสนาแต่ยังคงนับถือผีและมีการเชนสรวงพลีกรรมด้วยสัตว์สิ่งมีชีวิตเป็นปกติ อย่างไรก็ตามอีก ๖๘ ปีต่อมา (พ.ศ.๒๐๘๓) พระมหาญาณคัมภีร์ พระภิกษุชาวเชียงใหม่มและคณะได้ออกเดินทางตามหาพระพุทธรูปลิหังคที่หายไป รวมถึงได้ไปเผยแผ่พุทธศาสนาที่นำมาจากเมืองเชียงใหม่^๒ ซึ่งชาวไทใหญ่เรียกคนเชียงใหม่ว่า “โยน” พุทธศาสนาจากเชียงใหม่จึงเรียกว่า “เกิงโยน” ตรงกับสมัยเจ้าหลวงคำแสนฟ้าซึ่งโปรดให้สร้างวัดเจ็ทวและหล่อพระพุทธรูปให้มีพุทธลักษณะเหมือนพระพุทธรูปลิหังคที่หายไป ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนานิกายโยนหรือ “เกิงโยน” จากเชียงใหม่จึงเจริญรุ่งเรืองในเขตของไทใหญ่^๓ และขยายตัวอย่างกว้างขวาง โดยนิกายนี้ใช้อักษร “ตัวธรรมเมือง” หรือ “ลิกโยน” ในการจารึกคัมภีร์และเผยแผ่ศาสนา

๓. การขยายตัวของพุทธศาสนาจากพม่าในสมัยพระเจ้าบุเรงนองในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เมื่อพระเจ้าบุเรงนองทำสงครามขยายอำนาจ ได้มีนโยบายเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทของพม่าในแคว้นไทใหญ่^๔ โปรดให้สร้างพระพุทธรูป

^๒ สมพงษ์ วิทิตศักดิ์พันธุ์, **ประวัติศาสตร์ไทใหญ่**, หน้า ๒๖๔-๒๖๖.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ หม่องกีนอ่อง, เพ็ชรี สุมิตร แปล, **ประวัติศาสตร์พม่า**, กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๕๖, หน้า ๑๒๐.

วัดวาอาราม เจดีย และศาสนสถานจำนวนมาก ทรงส่งพระภิกษุชาวพม่าเข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนไทใหญ่ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระองค์ รวมไปถึงการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นเหตุให้ชาวไทใหญ่จำนวนมากนิยมจาริกคัมภีร์ทางพุทธศาสนาด้วยอักษรบาลีแบบพม่า การขยายตัวของพุทธศาสนาจากพม่าเรียกว่า “เกียงม่าน” ได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถแยกย่อยได้อีก ๖ เกิง ได้แก่ ๑.เกิงโหลง (ปอยจอง) ๒.เกิงตอนะ (อรัญวาสี) ๓.เกิงแมงกยอ (อรัญวาสี) ๔.เกิงตะกุกต่าง (อรัญวาสี) ๕.เกิงต่องผีหล่า ๖.เกิงจอตี^๕

การขยายตัวของพุทธศาสนาเถรวาทเข้ามาในสังคมไทใหญ่มุ่งกล่าวมาข้างต้น ในช่วงแรกเป็นการขยายตัวที่ไม่แพร่หลายมากนัก ต่างจากพุทธศาสนาที่ขยายตัวเข้ามาในสองช่วงหลังคือการขยายตัวของพุทธศาสนาจากเชียงใหม่และการขยายตัวของพุทธศาสนาจากพม่าตั้งแต่สมัยพระเจ้าบุเรงนองเป็นต้นมาได้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์สำคัญต่อสังคมไทใหญ่ โดยเข้าไปมีบทบาทและอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ความเชื่อรวมถึงประเพณีพิธีกรรมในรอบปีของชาวไทใหญ่ และส่งผลให้สังคมไทใหญ่มี ๒ นิยายสำคัญ โดยนิยายที่รับมาจากเชียงใหม่เรียกว่า “เกียงโยน” (นิยายโยนโยนก) ส่วนนิยายที่รับมาจากพม่ามอญเรียกว่า “เกียงม่าน” (นิยายม่าน/เกิงจอง) แม้ว่าทั้งสองนิยายจะเป็นพุทธศาสนาเถรวาทเช่นเดียวกัน แต่มีข้อแตกต่างกันในระบบการใช้อักษรในการเขียนคัมภีร์และออกเสียงอักขระภาษาบาลี โดยเกียงโยนใช้อักษรตัวธรรมเมือง ส่วนเกียงม่านใช้อักษรบาลีแบบพม่าในการเขียน ตลอดถึงการไม่ประกอบสังฆกรรมร่วมกัน (ลงอุโบสถ)^๖ ปัจจุบันทั้งสองนิยายยังคงแพร่หลายอยู่ในรัฐฉาน ดังเช่นกรณีของเมืองหมอกใหม่ ซึ่งมีประวัติศาสตร์สัมพันธ์กับเมืองแม่ฮ่องสอนมายาวนาน ปัจจุบันยังคงมีวัด (จอง) ที่จำแนกได้ระหว่างเกียงโยนและเกียงม่าน ดังนี้

^๕ ก้านคำสาม (ลู), เกิงสังข่าปายม่านเข้าในเมิงไต, ย่างกุ้ง : หมอกกู่สร้อยแสง, ๒๐๐๓, หน้า ๗.

^๖ สัมภาษณ์พระครูอนุกูลศีลสังวร เจ้าอาวาสวัดผาป่องใต้ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน อายุ ๖๕ ปี วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๕๗ และขอขอบคุณข้อมูลจากศูนย์ศิลปวัฒนธรรมชาติพันธุ์ไทวัดท่ากระดาศ ที่ให้ข้อมูลผ่านระบบออนไลน์กรณีคณะสงฆ์เมืองเชียงตุง.

แก่งโยน ประกอบด้วย ๑๑ วัด (จอง) ได้แก่ จองนาอู่ จองนาทราย
จองหนองคำ จองม่วยต่อ จองหมอกจ้าม จองเมิงปู้บ จองกุงเปา จองป้างตอง
จองกุ่มหมากเขอ จองเมิงยุม จองห้วยแห้ง

แก่งม่าน ประกอบด้วย ๑๙ วัด (จอง) ได้แก่ จองโหลย จองบ้านใหม่
จองกุ่มจิง จองกล้าง จองสะดู่ จองต่อเหนือ จองโหลง จองต่อใต้ จองไม้สูง
จองหว้าไล่ จองน้ำลอด จองต่อน้ำลอด จองกันตูอ่อน จองกันตูโหลง จองป้างแกง
จองขุน จองหางนา จองนาอู่ใต้ จองกุ่มขาน^๗

นอกจากเมืองหมอกใหม่แล้ว เมืองอื่นๆ ในรัฐฉาน ปัจจุบันยังคงมีวัดที่
ถูกจำแนกด้วยนิยายโยนและม่านพบเห็นได้ทั่วไป เช่น เมืองแสนหวี เมืองเชียงตุง
เมืองปิ่น เมืองนาย ฯลฯ อย่างไรก็ตามปัจจุบันคณะสงฆ์พม่ามีการปฏิรูปองค์กร
สงฆ์ด้วยซึ่งในทีนี้จะไม่ขอกล่าวถึง

นิยายสงฆ์ในเมืองแม่ฮ่องสอน

พื้นที่ปลายอาณาเขตด้านตะวันตกของนครเชียงใหม่ มีลักษณะเป็นรอยต่อ
ของอาณาจักรรัฐขนาดใหญ่ ได้แก่ เชียงใหม่ที่อยู่ภายใต้อาณาจักรสุโขทัย เมืองต่างๆ
ในรัฐฉาน รัฐกะยาและรัฐกะเหรี่ยง ซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจของพม่าและอังกฤษ
ในเวลาต่อมา (รัฐฉานตกอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษอย่างสมบูรณ์ใน
ค.ศ.๑๘๘๕)^๘ พรมแดนรัฐในช่วงเวลาดังกล่าว มีความคลุมเครือและไม่มีเส้นแบ่ง
ที่ชัดเจน ประกอบกับสภาพภูมิประเทศที่ยากต่อการเข้าถึง ทำให้อำนาจรัฐในพื้นที่นี้
เบาบางและไม่อาจขยายอำนาจเข้าไปดูแลได้อย่างเต็มที่ เกิดเป็นพื้นที่สุญญากาศ
ทางอำนาจ อีกทั้งปัญหาความไม่สงบของเมืองตามแนวตะเข็บชายแดน ประกอบกับ
บริเวณดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการค้าแต่โบราณ ส่งผลให้พื้นที่บริเวณ

^๗ สัมภาษณ์ลุงจเรชอ อายุ ๖๓ ปี วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๕๗.

^๘ หม่องทินอ่อง, **ประวัติศาสตร์พม่า**, แปลโดย เพ็ชรี สุมิตร, (กรุงเทพฯ : โครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓๗.

แนวตะเข็บชายแดนไทย-พม่า ปรากฏภาพความเคลื่อนไหวของผู้คนมาโดยตลอด ด้วยเหตุผลข้างต้นทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่น ไทใหญ่ กะเหรี่ยง ต้องสู้ มอญ พม่า เคลื่อนตัวเข้ามาตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ทั่วบริเวณนี้ โดยมีชุมชนสำคัญได้แก่ บ้านปางหมู (โปงหมู) บ้านแม่ฮ่องสอน บ้านหมอกจำแป่ บ้านผาบ่อง บ้านแก่นฟ้า เป็นต้น

ใน พ.ศ.๒๔๑๗ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ โปรดให้รวบรวมชุมชนที่กระจายตัวอยู่บริเวณนี้ตั้งขึ้นเป็นเมือง โดยมีบ้านแม่ฮ่องสอนเป็นศูนย์กลางและโปรดให้ญาสิงหนาท เจ้าเมืองขุนยวม มาดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองทำหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยและดูแลการจัดเก็บค่าตอไม้ขนสัคนำส่งเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ การเกิดขึ้นของเมืองแม่ฮ่องสอน หากพิจารณาจากบริบทแวดล้อมในช่วงเวลาดังกล่าว มีปัจจัยสำคัญอย่างน้อย ๓ ประการที่ส่งผลให้นครเชียงใหม่ต้องสถาปนาชุมชนด้านตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นเมือง ได้แก่ การขยายตัวทางการค้าในภูมิภาค การขยายตัวของกิจการไม้ขนสัคนโยบายฟื้นฟูนครเชียงใหม่และนโยบายด้านชายแดนของสยาม^๙ จากปัจจัยดังกล่าวดึงดูดให้มีชาวไทยใหญ่และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องทำให้เกิดชุมชนหมู่บ้านกระจายตัวอยู่ทั่วบริเวณนี้ การเคลื่อนย้ายเข้ามาของไทใหญ่มาพร้อมกับพุทธศาสนาตามแบบที่ตนนับถือ ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏให้เห็นโดยทั่วไปว่า เมื่อไทใหญ่ตั้งชุมชนขึ้นที่ใดจะสร้างวัดเพื่อประกอบกิจกรรมทางศาสนาด้วยเสมอ กรณีของเมืองแม่ฮ่องสอนก็เช่นกัน เมื่อชุมชนขยายตัวได้มีการสร้างวัดขึ้นเป็นจำนวนมาก^{๑๐} เมื่อสร้างวัดสำเร็จแล้วคณะศรัทธานิยมไปนิมนต์พระสงฆ์ที่กลุ่มของตนนับถือจากรัฐฉานมาจำพรรษา ซึ่งพระสงฆ์จากรัฐฉาน

^๙ ไปรอดู, ธรรมศ ศิริรัตนบัลล์. ไทใหญ่แม่ฮ่องสอน : การสรรค์สร้างความเป็นไทยใหญ่ จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทใหญ่เดิมและไทใหญ่พลัดถิ่น ทศวรรษ ๒๕๒๐-๒๕๕๐. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๓.

^{๑๐} ได้แก่ วัดก้าก่อ วัดพระธาตุดอยกองมู วัดพระนอน วัดม่วยต่อ วัดไม้ฮุง วัดหัวเวียง วัดปางล้อ วัดดอนเจดีย์ วัดผาอ่าง วัดกลางทุ่ง วัดจองคำ วัดจองกลาง วัดกุงเปา.

มีสองกลุ่มสำคัญได้แก่ พระสงฆ์เถียงโยนและเถียงม่าน ด้วยเหตุนี้วัดในพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอนจึงปรากฏพระสงฆ์ทั้งสองเถียง เป็นผู้สืบทอดศาสนา วัดที่พระสงฆ์เป็นเถียงโยน เช่น วัดม่วยต่อ วัดพระนอน วัดจำดี (ดอนเจดีย์) วัดปางล้อ วัดที่พระสงฆ์เป็นเถียงม่าน เช่น วัดจองคำ วัดก้าก่อ วัดหัวเวียง โดยการสืบทอดนิกายในชวงเวลาดังกล่าว อาศัยสมภารเจ้าวัดส่งสอนลูกศิษย์ให้สืบทอดตามลำดับกันมา ในส่วนของการปกครองสงฆ์ในแม่ฮ่องสอนไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด สันนิษฐานว่าเดิมใช้ระบบการปกครองสงฆ์แบบจารีตซึ่งมีอำนาจการปกครองเป็นการภายในโดยมี “สังฆะหน้าหย่ากะ” (สังฆนายก) เป็นอธิบดีสงฆ์ในเมือง มีเจ้าสลาโหลง หรือเจ้าสลาต่อหรือเจ้าครูบา (เจ้าอาวาส) ปกครองดูแลพระเถรภายในวัด ไม่มีองค์กรสงฆ์ที่เป็นระบบดังเช่นในปัจจุบัน

ตั้งแต่ทศวรรษ ๒๔๒๐ เป็นต้นมา^{๑๑} เมื่อสยามได้เริ่มปฏิรูปการปกครองในล้านนา ต่อมาได้ขยายอำนาจสู่การปฏิรูปและจัดระเบียบคณะสงฆ์ สยามมองว่าพระสงฆ์สามเณรในล้านนาไม่เคร่งครัดและมีแนวการปฏิบัติที่แตกต่างกัน จึงพยายามปรับปรุงให้มีรูปแบบเดียวกันกับส่วนกลาง เพื่อให้คณะสงฆ์อำนวยความสะดวกการศึกษาที่กำลังดำเนินการปฏิรูป เพราะในขณะนั้นวัดยังเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดความรู้และสามารถเข้าถึงราษฎรได้มากที่สุด^{๑๒} ซึ่งการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่สยามใช้ในกระบวนการสร้างรัฐชาติ ประกอบกับพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๔๕^{๑๓} ที่ต้องการทำให้คณะสงฆ์ทั่วพระราชอาณาจักรอยู่ภายใต้แบบแผนการปกครองที่เป็นหนึ่งเดียวกัน^{๑๔} ยกเลิกจารีตสงฆ์แบบดั้งเดิม โดยให้พระสงฆ์ขึ้นตรงต่อมหาเถรสมาคม มีลำดับการปกครองสงฆ์ซึ่งมีลักษณะเป็นลำดับชั้นลดหลั่น อันจะมาพร้อมกับหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในระดับชั้น^{๑๕} กรณีของเมือง

^{๑๑} ไพรอดู, สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, ๒๕๕๑, หน้า ๓๓๖.

^{๑๒} ปฐม ตาคะนานันท์, คณะสงฆ์สร้างชาติ สมัย ร.๕, กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๑, หน้า ๑๖๒.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๐.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน.

แม่ฮ่องสอน ใน พ.ศ.๒๔๔๖^{๑๖} คณะสงฆ์ส่วนกลางได้แต่งตั้งเจ้าอาวาสวัดม่วยต่อ พระเถระในท้องถิ่นให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร พัดยศที่ราชทินนามพระครูวิริยะมงคลสังคะวาหะ โดยช่วงแรกยังให้คณะสงฆ์ท้องถิ่นซึ่งเป็นชาวไทใหญ่ปกครองกันเอง ไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวมากนักเพราะเป็นพื้นที่ห่างไกล การคมนาคมติดต่อยากลำบาก อย่างไรก็ตามนโยบายดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของการหลอมรวมพระสงฆ์ในพื้นที่ให้มีความเป็นเอกภาพยิ่งขึ้น โดยพระสงฆ์ไทใหญ่ได้ถูกจัดเข้าอยู่ในสังกัดมหานิกาย ทำให้พรมแดนระหว่าง เกียงโยนและเกียงม่านในเขตเมืองแม่ฮ่องสอนค่อย ๆ เริ่มเลือนรางลงไป

การขยายอำนาจรัฐผ่านทางพุทธศาสนาเริ่มเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมเมื่อ เจ้าคณะมณฑลพายัพมีคำสั่งแต่งตั้งให้พระมหาบุญมา ญาณคุตุโต^{๑๗} มาดำรงตำแหน่ง เจ้าคณะจังหวัดแม่ฮ่องสอน (ภายหลังได้รับพระราชทานสมณศักดิ์พระราชคณะ ชั้นราชที่ พระราชวิรากร) และได้นำระบบการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๔๕^{๑๘} มาบังคับใช้อย่างจริงจัง พร้อมกับการเปิดสอน พระปริยัติธรรมตามแบบกรุงเทพฯ แม้ว่าคณะสงฆ์จะปรับตัวอย่างมากแต่ทว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรมยังคงจำกัดอยู่ในเขตเมือง ในพื้นที่หมู่บ้านที่ห่างไกล รวมถึงพื้นที่ต่างอำเภอ ยังคงดำรงลักษณะเฉพาะบางประการของตนไว้ได้ เช่น ปัจจุบันคณะสงฆ์แม่ฮ่องสอนนิยมสวดมนต์ทำนองสังโยคตามแบบ กรุงเทพฯ ส่วนพระสงฆ์ในเขตอำเภอปาย แม่สะเรียงนิยมสวดทำนองธรรมวัตร หรือสูตรเมือง และกรณีของเกียงหรือนิกาย แม้ว่าในเขตเมืองจะเริ่มเลือนรางลงแต่ในกรณีของ หมู่บ้านผาป่อง ชาวบ้านยังคงมีความทรงจำเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวในชุมชนเป็นอย่างดี

^{๑๖} ทำเนียบเจ้าคณะจังหวัดแม่ฮ่องสอน วัดก้ำก่อ ต.จองคำ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน.

^{๑๗} โยธิน บุญเฉลยและคณะ, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการ สร้างเมืองมรดกทางวัฒนธรรม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, ชุดโครงการ เครือข่ายหน่วยงานวิจัยเชิงพื้นที่-ภาคเหนือตอนบน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สิงหาคม ๒๕๕๐-มกราคม ๒๕๕๑, หน้า ๑๒๙.

^{๑๘} ปฐม ตาคะนันท์, คณะสงฆ์สร้างชาติ สมัย ร.๕, (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙๐.

จองโยนและจอม่าน ในหมู่บ้านผาบ่อง

หมู่บ้านผาบ่องตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเมืองแม่ฮ่องสอนประมาณ ๑๒ กิโลเมตร เป็นพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา มีลำน้ำสำคัญสองสายไหลผ่านคือลำน้ำแม่สะมาด และลำน้ำแม่จ่า ด้วยลักษณะดังกล่าวทำให้พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ เดิมบริเวณทิศใต้ของหมู่บ้านซึ่งปัจจุบันฝายน้ำล้น มีลักษณะเป็นช่องผาขวางกั้นลำน้ำทำให้น้ำล้นออกมา ด้วยลักษณะเด่นของภูมิประเทศดังกล่าวจึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน “ผาบ่อง” ซึ่งชาวไทใหญ่เรียก หน้าผา ว่า “ผา” เรียกช่องว่า “หว่อง” ต่อมาถูกเขียนและออกเสียงตามอักษรไทยว่า “ผาบ่อง”^{๑๙}

ก่อนการเกิดขึ้นของชุมชนบริเวณนี้พบร่องรอยชุมชนโบราณของพวกลัวะ และยางแดง กระจายตัวอยู่ บริเวณที่ราบระหว่างหุบเขาสองฝั่งลำน้ำแม่สะมาด และลำน้ำแม่จ่า พบหลักฐาน เช่น เศษอิฐขนาดใหญ่ เศษภาชนะโบราณ หม้อดินเผา เครื่องถ้วยจากจีน เครื่องทองเหลือง พระพุทธรูปศิลปะเชียงแสน (พระสิงห์) พระพุทธรูปศิลปะอังกะวะ สันนิษฐานว่าบริเวณนี้เป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณและเป็นส่วนหนึ่งของโครงข่ายเส้นทางการค้าโบราณจากตอนใต้ของจีนสู่อ่าวมะตะมะ

บ้านผาบ่องเป็นชุมชนไทใหญ่ที่เกิดขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เดิมที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่บริเวณที่ราบเชิงดอยสาร์ภี ทางด้านทิศใต้ของที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบัน ต่อมาเกิดโรคระบาดและประสบปัญหาอุทกภัยใหญ่^{๒๐} จึงอพยพมาตั้งหมู่บ้านใหม่ทางด้านทิศเหนือคือบริเวณที่ตั้งปัจจุบัน ซึ่งมีลักษณะเป็นที่ราบบริเวณเชิงเขาเจ้าเมือง (หลอยเจ้าเมิง) มีลำน้ำแม่สะมาดและลำห้วยสาขาไหลผ่าน เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สามารถทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี

ในช่วงแรกของการตั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้นเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาบริเวณเชิงเขาด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อชุมชนขยายตัวหนาแน่นขึ้น บริเวณที่ตั้งวัดเดิมคับแคบยากต่อการขยาย ใน พ.ศ.๒๔๑๘

^{๑๙} ไทใหญ่ออกเสียง บ(บอ) เป็นเสียง ว(วอ).

^{๒๐} สัมภาษณ์พระครูอนุกุลศีลสังวร เจ้าอาวาสวัดผาบ่องใต้ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน อายุ ๖๕ ปี วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๕๗.

กำนันอุดีถ่างพร้อมด้วยชาวบ้าน จึงร่วมกันสร้างวัดแห่งใหม่ขึ้นด้านทิศเหนือของหมู่บ้านโดยให้ชื่อว่า “จองผาบ่อง” ตามชื่อของหมู่บ้าน มีพระอุทฺทวโล (พ.ศ.๒๔๑๘-๒๔๓๘) เป็นเจ้าอาวาส^{๒๑} โดยการประกอบสังฆกรรมของพระสงฆ์ในชุมชนจะใช้อุทฺทสิมา ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกของหมู่บ้าน บริเวณดังกล่าวเป็นจุดที่ลำห้วยจากดอยเจ้าเมืองมาสบกับลำน้ำแม่สะมาด ชาวบ้านเรียกบริเวณนี้ว่า “ตึงลิ้ม”^{๒๒}

วัดผาบ่องเหนือ วัดโยน เกียงโยน ในช่วงแรกเมื่อสร้างวัดผาบ่องเหนือ พระภิกษุในวัดตั้งแตระดับเจ้าอาวาสเป็นพระภิกษุที่บวชเรียนมาจากสำนักที่เป็น “เกียงมาน”^{๒๓} ต่อมาในสมัยของพระครูอินตา (ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสระหว่าง พ.ศ.๒๔๕๐-๒๔๗๑)^{๒๔} เจ้าอาวาสเป็นพระภิกษุที่บวชเรียนมาจากสำนักที่เป็น เกียงโยน ด้วยภูมิความรู้และวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใสจึงเป็นที่เคารพนับถือ^{๒๕} ด้วยเหตุผลดังกล่าวตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาพระภิกษุในวัดผาบ่องเหนือ รวมถึงสามเณรที่เข้ามาบวชเรียนและศรัทธาญาติโยมจึงได้ยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติแบบ “เกียงโยน” โดยกระบวนการจัดการศึกษาจะเน้นการสอนอักขระตัวธรรมเมืองและภาษาไทยใหญ่ มีพิธีกรรมตามแบบโยน เช่น การเทศน์ธรรม การเทศน์ธรรมเจ้าเวสสันตระ การอ่องขวัญ รวมถึงตำราโหราศาสตร์ โสยศาสตร์ ตำรายาต่าง ๆ ความเชื่อเรื่องการถือฤกษ์ยาม จะนำความเชื่อตามแบบเมืองหรือโยนมาประยุกต์ใช้ด้วยในกรณีของตำแหน่งทางศาสนาซึ่งมีบทบาทต่อสถานภาพทางสังคมของคนไทใหญ่ เมื่อลาสิกขาจากสามเณร ผู้ที่ผ่านการบวชเรียนจากสำนักที่เป็นเกียงโยนจะได้รับคำยกย่องนำหน้านามว่า “น้อย” เช่น อาจารย์นพศร เซาว์เลขา^{๒๖} ภายหลังลาสิกขาจะได้รับ

^{๒๑} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๙, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, หน้า ๑๐๐๗.

^{๒๒} สัมภาษณ์ อาจารย์จารุณี ไชยเขียว ข้าราชการบำนาญ อายุ ๕๙ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๗.

^{๒๓} สัมภาษณ์พระครูอนุกุลสีลสังวร เจ้าอาวาสวัดผาบ่องใต้ อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน อายุ ๖๕ ปี วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๕๗.

^{๒๔} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๐๘.

^{๒๕} ครูบาอินตา เป็นพระสงฆ์สุปฏิปันโนที่ทรงวิทยาคมทั้งด้านโหราศาสตร์ โสยศาสตร์ และเชี่ยวชาญการรักษาโรคซึ่งสืบทอดมาถึงพระครูนันทียะวรคุณ เจ้าอาวาสรูปต่อมา ซึ่งเป็นศิษย์เอกด้วย.

^{๒๖} สัมภาษณ์ อาจารย์นพศร เซาว์เลขา อายุ ๘๔ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๕๗.

ชื่อใหม่ว่า “น้อยสอน” และผู้ที่ลาสิกขาจากการเป็นพระภิกษุจะได้รับคำยกย่องนำหน้านามว่า “หนาน” เช่น หนานศรี (กำนันบุญศรี เซว้เลขา)^{๒๗} ธรรมเนียมปฏิบัติแบบเกิงโยนได้สืบทอดมาถึงสมัยของพระครูนั้นทียะวรคุณ (ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสระหว่าง พ.ศ.๒๔๗๑-๒๕๒๐ และดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลผาบ่อง)^{๒๘} รวมเวลาดั้งแต่ครูบาอินตาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสเป็นต้นมาเป็นเวลายาวนานกว่า ๗๐ ปี ส่งผลให้พุทธศาสนาเกิงโยนแทรกซึมเข้าสู่ระบบความเชื่อของชาวบ้าน ผาบ่องและยึดถือเป็นวิถีปฏิบัติสืบมา

ในด้านของระบบศรัทธา วัด เดิมชาวบ้านผาบ่องทั้งหมู่บ้านร่วมกันประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดผาบ่องเหนือ อย่างไรก็ตามเนื่องจากชุมชนขยายตัวขึ้นเพราะมีชาวไทใหญ่ พม่า กะเหรี่ยง คนเมือง (โยน) ฯลฯ อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้จำนวนศรัทธาวัดมากขึ้นและบางส่วนมีความคิดเห็นที่ไม่สอดคล้องกัน ประกอบกับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงไป จึงมีสาเหตุสำคัญหลายประการที่นำไปสู่การแยกวัดโดยใช้เงื่อนไขของนิกาย ซึ่งจะกล่าวถึงในตอนต่อไป

วัดผาบ่องใต้ วัดมาน เกิงมาน ราว พ.ศ.๒๔๖๐ มีสามเณรซึ่งเป็นพระฝ่ายอรัญวาสี ชาวบ้านเรียกว่า “พระโหลง”^{๒๙} เติบรุติงค์มาจำพรรษาในถ้ำทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ด้วยวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใส ชาวบ้านนำโดยพะกำหม่อง จึงร่วมกันสร้างกุฏิ (จอง) ถวายทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้าน เพื่อให้พระได้จำพรรษาและเพื่อความสะดวกในการทำบุญ ชาวบ้านกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าไม้ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อทำกิจการค้าไม้ขนสักและทำการค้าด้านอื่นๆ รวมถึงกลุ่มที่มีความคิดเห็นไม่สอดคล้องกับศรัทธาดั้งเดิมของวัดผาบ่องเหนือ ต่อมาพระโหลงได้รุติงค์กลับไปประเทศพม่า คณะศรัทธาจึงได้

^{๒๗} สัมภาษณ์ แม่จางชมภู เซว้เลขา อายุ ๗๓ ปี วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๗.

^{๒๘} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๐๔.

^{๒๙} นามฉายาที่เรียกว่า “พระโหลง” เนื่องจาก สามเณรรูปดังกล่าวมีอายุมากแล้วแต่ไม่ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ.

ปรึกษากันแล้วยกเอาเหตุผลการเดินทางกลับไปของพระโหลง ทำให้กุฎิ (จอง) ว่างลงเกรงว่าจะขาดผู้ดูแลและทอดทิ้งมลงไป ดังนั้นจึงไปนิมนต์ พระอุจ่าเหนะ (ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส พ.ศ.๒๔๖๒-๒๔๗๕)^{๓๐} พระสงฆ์จากวัดจองคำ (พระอารามหลวง) ซึ่งเป็น “จองม่าน” หรือ “เกียงม่าน” มาจำพรรษาและดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาหมู่บ้านผาป่องจึงมี ๒ วัด คือวัดผาป่องเหนือ (จองเหนือ) และวัดผาป่องใต้ (จองใต้) โดยพระสงฆ์วัดผาป่องใต้จะประกอบสังฆกรรมโดยใช้อุทกสีมา ซึ่งตั้งอยู่บริเวณด้านทิศตะวันตกของวัด นอกจากนี้พิธีกรรมต่าง ๆ ยึดถือปฏิบัติตามแบบของเกียงม่าน เช่น การสวดมนต์ การถวายข้าวมธุปายาส การยึดถือตำราโหราศาสตร์และเรื่องฤกษ์ยาม

พระอุจ่าเหนะ เป็นพระภิกษุที่ทรงภูมิรู้ เมื่อมาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ได้วางรูปแบบการศึกษาตามรูปแบบของวัดจองคำ กล่าวคือ ผู้เข้ามาบวชเรียนจะต้องเรียนพูด อ่านและเขียนภาษาพม่า เรียนพระปริยัติธรรมตามหลักสูตรเดียวกับที่เรียนในพม่าขณะนั้น เรียนคณิตศาสตร์ ซึ่งการจัดการเรียนการสอนดังกล่าวประสบผลสำเร็จอย่างมาก ผู้ที่ผ่านการบวชเรียนจากสำนักวัดผาป่องใต้เมื่อลาสิกขาจะได้รับคำการยกย่องนำหน้านามว่า “ล่าง” สามารถพูดอ่านเขียนภาษาพม่าได้อย่างคล่องแคล่ว สามารถเดินทางไปค้าขายยังหัวเมืองในประเทศพม่าได้ นอกจากนี้ยังมีความรู้ทางด้านคณิตศาสตร์ สามารถคำนวณปริมาตรไม้ คำนวณหาพื้นที่ต่าง ๆ และใช้สูตรคูณได้^{๓๑} มีเรื่องเล่าว่า เด็กวัดและสามเณรวัดผาป่องใต้เมื่ออยู่ในวัดให้สนทนากันด้วยภาษาพม่า หากใครลืมตัวพูดภาษาไทยใหญ่จะถูกทำโทษโดยพริกแห้งยัดปาก ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่าช่วงเวลานั้นวัดผาป่องใต้มีชื่อเสียงในเรื่องการจัดการศึกษามาก “ไต่เวียง”^{๓๒} หลายครอบครัวนำลูกหลานมาฝากเป็นศิษย์วัดเพื่อให้ศึกษาเล่าเรียนด้วย ในด้านของศรัทธาวัดเริ่มต้นจากกลุ่มชาวบ้านที่

^{๓๐} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๐๗.

^{๓๑} สัมภาษณ์พระครูอนุกูลศีลสังวร, อ้างแล้ว.

^{๓๒} คนไต่เขียมกลุ่มคนตามหมู่บ้านที่อยู่อาศัย เช่น ไต่เวียง (ไต่ในเขตเมืองหรือเวียง) ไต่ผาป่อง ไต่ปางหมู.

ร่วมกันสร้างกุฏิ (จอง) ถวายพระโหลง ต่อมาเมื่อตั้งเป็นวัดแล้ว มีศรัทธาย้ายสังกัดจากวัดผาบ่องเหนือมาเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ แม่จางชมพู เซาว์เลขา เล่าว่า พ่อเฒ่าของตนชื่อพ่อเฒ่าคองปาง เป็นเจ้าช้าง (เจ้าของช้างซึ่งใช้รับจ้างลากไม้) ค่อนช้างมีฐานะ ได้สร้างเจดีย์ถวายเป็นที่วัดผาบ่องเหนือ ๑ องค์ ต่อมาน่าจะเกิดปัญหาความไม่เข้าใจกันบางอย่างของศรัทธาวัดผาบ่องเหนือ ทำให้พ่อเฒ่าของตนแยกตัวออกมาและเป็นหนึ่งในแกนนำในการสร้างวัดผาบ่องใต้ โดยเป็นเจ้าภาพสร้างศาลา (จอง) ถวายไว้ที่วัดผาบ่องใต้ ๑ หลัง^{๓๓} ทั้งนี้ศรัทธาหลัก (จองตะก่า) ของวัดผาบ่องใต้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพ่อค้าที่มีสถานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี ทำให้สามารถอุปถัมภ์วัดผาบ่องใต้ให้รุ่งเรืองได้อย่างรวดเร็ว

ดังกล่าวน่าจะเห็นได้ว่า เมื่อเกิดกรณีการแยกวัดขึ้น วัดซึ่งเป็นตัวแทนของพระสงฆ์และคณะศรัทธา ได้ถูกสร้างลักษณะเฉพาะเพื่อนิยาม “ตัวตน” เพื่ออธิบายให้เห็นความแตกต่างระหว่างสองวัด วัดผาบ่องเหนือพยายามอธิบายตัวตนผ่านความเก่าแก่ เพราะวัดแห่งนี้เป็นวัดเก่าแก่ที่เกิดขึ้นพร้อมกับหมู่บ้านเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์คู่หมู่บ้านและวิถีปฏิบัติของพระสงฆ์และคณะศรัทธาตามแบบเถรวาท ก็เป็นวิถีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ส่วนวัดผาบ่องใต้พยายามอธิบายตัวตนผ่านความเคร่งครัดทั้งด้านวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์การจัดรูปแบบการศึกษา และมีวิถีปฏิบัติตามแบบเถรวาทซึ่งกำลังเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในช่วงเวลานั้น อย่างไรก็ตาม คณะศรัทธาทั้งสองวัดต่างพยายามอ้างสิทธิ์ความชอบธรรมผ่านการให้ชื่อวัดให้พ้องกับชื่อของหมู่บ้านเช่นเดียวกัน โดยใช้ทิศเป็นเครื่องจำแนกซึ่งเป็นวิธีการสร้างการรับรู้ตามแบบจารีต และหากอธิบายผ่านมิติทางพุทธศาสนา วัดทั้งสองถูกจำแนกด้วยพรมแดนของนิกายหรือเถรวาทดังคำกล่าวที่ว่า “จองเหนือเป็นจองโยน จองใต้เป็นจองมาน”^{๓๔}

^{๓๓} สัมภาษณ์แม่จางชมพู เซาว์เลขา, อ้างแล้ว.

^{๓๔} วัดผาบ่องเหนือเป็นวัดนิกายโยน วัดผาบ่องใต้เป็นวัดนิกายพม่า (มาน).

จากเกิ๋โยน สู่ เกิ๋ม่าน : การปรับตัวของนิกายในท้องถิ่น

กรณีการแยกวัดผาป่องเหนือและผาป่องใต้ สะท้อนให้เห็นการปรับตัวของนิกายสงฆ์ในท้องถิ่นซึ่งสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่เริ่มขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ อย่างเด่นชัด กล่าวคือ เกิ๋โยนหรือนิกายโยนเป็นนิกายที่ขยายตัวเข้ามาในเขตไทใหญ่ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ กระบวนการขยายตัวและกระบวนการสืบทอดของเกิ๋โยนเป็นไปในลักษณะที่สืบทอดผ่านสำนักเรียนแบบจาริต ประกอบกับภายหลังการล่มสลายของราชวงศ์มังรายพุทธศาสนาในดินแดนล้านนาไม่ได้รุ่งเรืองดังเช่นอดีต ส่งผลให้การพัฒนาคณะความรู้ทางด้านปริยัติธรรมลดลงอย่างมาก พระสงฆ์จำนวนหนึ่งมีวัตรปฏิบัติที่หย่อนยาน และทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ประกอบพิธีกรรมซึ่งส่วนใหญ่สอดคล้องกับวิถีการผลิตแบบพอยังชีพ กล่าวได้ว่าไม่สามารถทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนได้ดังเช่นในอดีต ต่างจากเกิ๋ม่านซึ่งมีลักษณะเฉพาะและสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในแต่ละช่วงเวลาได้เป็นอย่างดี ดังนี้

ประการแรก เนื่องจากพื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอนมีความสัมพันธ์ทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจกับประเทศพม่า การติดต่อสื่อสารใช้ภาษาพม่าเป็นสื่อกลาง ดังนั้นการรู้ภาษาพม่าจึงมีความจำเป็นต่อชาวไทใหญ่ในพื้นที่นี้ โดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าที่ต้องเดินทางติดต่อค้าขายกับหัวเมืองต่าง ๆ ดังนั้นการศึกษาภาษาพม่าผ่านกระบวนการบวชเรียนจึงได้รับความสนใจอย่างยิ่ง

ประการที่สอง เกิ๋ม่านจาริกคัมภีร์ทางศาสนาด้วยอักษรบาลีพม่า ซึ่งตลอดระยะเวลาทางประวัติศาสตร์จะพบว่าราชสำนักพม่าทุกสมัยให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ เพื่อรักษาความบริสุทธิ์ของพุทธศาสนาไว้ แม้ต่อมาระบบกษัตริย์ของพม่าจะล่มสลายลง แต่สังคมยังให้การอุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างเต็มที่ ด้วยเหตุนี้ทำให้พระสงฆ์ในเกิ๋ม่านมีความตื่นตัวในด้านการศึกษาและมีการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันอยู่เสมอ ส่งผลต่อความเชื่อถือของผู้มาบวชเรียนว่าจะได้รับความรู้ที่มีความเข้มข้นสูงและเป็นพุทธศาสนาเถรวาทที่มีความบริสุทธิ์มากที่สุด

ประการที่สาม การจัดระบบการศึกษาของเกิงม่าน มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลง โดยเพิ่มเติมวิชาที่มีความจำเป็นตามยุคสมัย เช่น วิชาคณิตศาสตร์ วิชาบัญชี เพราะในช่วงเวลานั้น ระบบเงินตราได้เริ่มแพร่หลายในสังคมแล้ว การค้าผ่านระบบเงินตราจำเป็นต้องใช้ความรู้ด้านบัญชีในการบริหารจัดการ หรือการต้องใช้ความรู้ทางคณิตศาสตร์ในการคำนวณปริมาตรของซุงไม้สัก การคำนวณหาพื้นที่ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งวิชาเหล่านี้อังกฤษได้นำเข้ามาเผยแพร่ในดินแดนที่เป็นอาณานิคม พระสงฆ์ในเกิงม่านจึงได้เรียนรู้ด้วย ยิ่งไปกว่านั้น ในบางพื้นที่ยังมีการเรียนการสอนภาษาอังกฤษเพิ่มเติมด้วย

ประการที่สี่ ในยุคอาณานิคมไทใหญ่ในพื้นที่แม่ฮ่องสอนมีค่านิยมที่นิยมความเป็นพม่า^{๓๕} ในด้านพุทธศาสนาก็เช่นกัน ดังนั้นพระสงฆ์ในเกิงม่านซึ่งเป็นนิกายท้งถิ่น จึงพยายามปรับตัวให้สอดคล้องกับเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับคณะสงฆ์พม่า รวมถึงการนำพิธีกรรมบางอย่างซึ่งกำลังเป็นที่นิยมมาปรับใช้ เช่น การสวดปฏิฐาน เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการและสละเคราะห์แก่คณะศรัทธาได้

ในยุคเปลี่ยนผ่านคนไทใหญ่ในพื้นที่แม่ฮ่องสอนยังมีความสัมพันธ์กับพื้นที่ประเทศพม่าอยู่มาก กลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับพม่าโดยตรง จึงมีความต้องการการสนับสนุนทักษะที่จำเป็น ซึ่งกรณีของเกิงม่านเป็นกรณีหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่านิกายในท้องถิ่นได้พยายามปรับตัวให้สามารถเข้ามามีส่วนในการสนับสนุนความต้องการของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบท

บทสรุป

ปรากฏการณ์เรื่องพรมแดนของนิกายหรือเกิงในหมู่บ้านผาป่อง ปัจจุบันคงเหลือเพียงเรื่องเล่าขาน เช่น เรื่อง ตะป๋จองได้ตะป๋จองเหนือ (เด็กวัดผาป่องได้กับเด็กวัดผาป่องเหนือ เมื่อมาพบกันมักจะตะลุมบอนกัน) หรือเรื่องตะก่าจองได้

^{๓๕} ไปรอดู, ธรรม ศรีรัตนบัลล์, อ้างแล้ว, หน้า 47-51.

ตะก่าจองเหนือ^{๓๖} ฯลฯ ปัจจุบันเรื่องเหล่านี้ได้กลายเป็นตำนานซึ่งเป็นผลจาก *ประการแรก* การปฏิรูปคณะสงฆ์ทำให้พระสงฆ์นิกายดั้งเดิมถูกบรรจุเข้าสังกัดมหานิกาย และถูกจัดวางตำแหน่งผ่านระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ทำให้เกิดเอกภาพในองค์กรสงฆ์มากขึ้น ประกอบกับการขยายตัวของการศึกษาพระปริยัติธรรมจากส่วนกลางซึ่งสัมพันธ์กับการดำรงอยู่ของคณะสงฆ์ไทย ทำให้ความสำคัญของปริยัติธรรมพม่าหรือโยนถูกลดบทบาทลงอย่างมาก *ประการที่สอง* การปฏิรูปการศึกษาซึ่งพัฒนาอย่างต่อเนื่องได้เปลี่ยนจากระบบการจัดการศึกษาภายในวัดมาสู่ระบบโรงเรียน ทำให้วัดลดบทบาททางการศึกษาลง มีสถานะเป็นเพียงพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น *ประการที่สาม* เส้นพรมแดนรัฐชาติที่มีความชัดเจนมากขึ้นส่งผลให้การค้าตามแนวชายแดนลดบทบาทลง ประกอบกับการเกิดสงครามโลกครั้งที่สองและปัญหาทางการเมืองในประเทศพม่า ทำให้การติดต่อระหว่างสองประเทศเต็มไปด้วยความยากลำบาก ในทางกลับกันเส้นทางการคมนาคมในภูมิภาคที่พัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่องภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจเปลี่ยนจากหัวเมืองพม่ามาเป็นเมืองเชียงใหม่และกรุงเทพฯ แทน ประกอบกับกระบวนการสร้างรัฐชาติได้กลืนกลายให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ บริเวณพื้นที่ชายแดนกลายเป็นคนไทย ส่งผลให้วิถีคิดของคนในท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปตามความมุ่งหมายของรัฐ ทั้งสามประการเป็นปัจจัยที่สำคัญให้ “พรมแดน” เรื่องนิยายในพุทธศาสนาของชุมชนผาป่องค่อยๆ เลือนรางลง คงเหลือไว้เพียงแต่เรื่องเล่าและความทรงจำตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ในสังคมไทใหญ่ พุทธศาสนาถูกใช้เป็นพื้นที่ในการสร้างกระบวนการหล่อหลอมและควบคุมทางสังคมในรูปแบบต่างๆ โดยสัมพันธ์กับบริบททางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองในแต่ละช่วงเวลา กรณีของบ้านผาป่อง สะท้อนให้เห็นว่าเกียงโยนและเกียงมาน ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ในการอธิบายความมุ่งหมายของคนที่มีต่อพุทธศาสนาในยุคเปลี่ยนผ่าน กล่าวคือ เกียงโยนเป็นภาพแทนของความเก่าแก่

^{๓๖} ศรัทธาวัดใต้และศรัทธาวัดเหนือ.

ที่ตกทอดมาจากยุคจารีต ต่างจากกรณีของแก่งม่าน ที่ปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับระบบสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตาม กรณีของชุมชนไทใหญ่ในประเทศไทย เส้นพรมแดนรัฐชาติซึ่งมีความชัดเจนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ประกอบกับนโยบายสร้างรัฐชาติผ่านกระบวนการปฏิรูปด้านต่างๆ ส่งผลให้เกิดการหลอมรวมกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งมีความหลากหลายและมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในฐานประชากรไทย.

บริเวณเชิงเขา “ดอยเจ้าเมือง” ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดเดิมที่สร้างขึ้นพร้อมกับหมู่บ้าน ก่อนการย้ายไปสร้างวัดใหม่คือวัดผาป่องเหนือ

“ตึงลิ้ม” สถานที่ใช้สร้างอุทกสีมา ด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน สำหรับพระสงฆ์วัดผาป่องเหนือ (เกียงโยน) ใช้ประกอบสังฆกรรมบริเวณที่ลำห้วยจากดอยเจ้าเมืองมาบรรจบกับลำน้ำแม่สะมาด

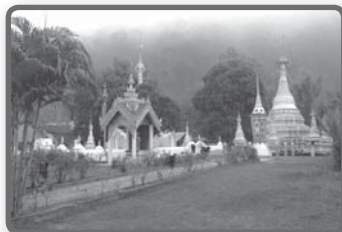
ร่องน้ำแม่สะมาดเดิม ด้านหลังวัดผาบ่องใต้ เป็นสถานที่ในการสร้างอุกทกสีมา
สำหรับพระสงฆ์วัดผาบ่องใต้(เกียงม่าน)ใช้ประกอบสังฆกรรม

ภาพพิธีลากเหลิม งานประชุมเพลิงศพ
พระอุปัชฌายะ เจ้าอาวาสวัดผาบ่องใต้
จ.ศ.1294 (พ.ศ.2475)

วัดผาบ่องใต้ในปัจจุบัน

วัดผาบ่องเหนือในปัจจุบัน

๒ เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม ๙**, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.

ก้านคำสาม (ลู), **เกิงสังขำปายม่านเข้าในเมิงไต**, ย่างกุ้ง : หมอกกู่สร้อยแสง, ๒๐๐๓. (เอกสารภาษาไทยใหญ่)

ชูสิทธิ์ ชูชาติ. **วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. ๒๓๔๙-๒๔๗๕)**, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๓.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **“วาทกรรมการพัฒนา”**. กรุงเทพฯ : วิชาษา, ๒๕๔๙.

ธงชัย วณิชจะกุล. **ประวัติศาสตร์การสร้าง “ตัวตน”**, อยู่เมืองไทย, กรุงเทพฯ : ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐.

นคร พันธุ์ณรงค์. **ปัญหาชายแดนไทย-พม่า**, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐.

นิติ ภาวครพันธุ์. **รอยสักกับการสร้าง “ตัวตน”** เหยื่อร่างพลางกาย, กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๔๑.

_____. **เหยื่อร่างพลางกาย: ทดลองมองร่างภายในศาสนาปรัชญาการเมือง ประวัติศาสตร์ศิลปะและมานุษยวิทยา**, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คบไฟ, ๒๕๔๑.

ปฐม ตาคะนันท์. **คณะสงฆ์สร้างชาติ สมัย ร.๕**, กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๑.

ยุ้น วนากมล, นาง. **อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ**, จังหวัดแม่ฮ่องสอน, ๒๕๓๘.

ยศ สันตสมบัติ. **หลักช้าง : การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทในได้คง**, กรุงเทพฯ, ๒๕๔๓.

รัตนพร เศรษฐกุล. **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและวัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน**, (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ซิลค์ดอร์ม, ๒๕๕๒).

สมพงศ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์. **ประวัติศาสตร์ไทยใหญ่**, กรุงเทพฯ : โครงการประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทย, ๒๕๔๔.

สวัสดิ์ อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อัมรินทร์, ๒๕๕๑.

สุภางค์ จันทวานิช. ระบบการเมืองการปกครองชนชาติไทการประเมินสถานภาพ
องค์ความรู้เรื่องไทศึกษา. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

เสมอชัย พูลสุวรรณ. รัฐฉาน (เมืองไต) : พลวัตของชาติพันธุ์ในบริบทประวัติศาสตร์
และสังคมการเมืองร่วมสมัย, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๒.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน. ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน.
เชียงใหม่ : เจริญวัฒนธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๙.

หม่อม ทิน อ่อง. ประวัติศาสตร์พม่า. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๔๘.

เรณู วิชาศิลป์, ภาษาไทยใหญ่ (ลัทธิไท-ความไต) เอกสารประกอบการสอนวิชา
๐๒๒๗๘๙, ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๔๗).

ธรรต ศิริรัตนบัลล์. ไทยใหญ่แม่ฮ่องสอน : การสรรค์สร้างความเป็นไทยใหญ่
จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทยใหญ่เดิมและไทยใหญ่พลัดถิ่น ทศวรรษ
๒๕๒๐-๒๕๕๐. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่, ๒๕๕๓.

วันดี สันติวุฒิเมธี. “กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่ชายแดนไทย-พม่า”
กรณีศึกษาหมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕.

โยธิน บุญเฉลย จีรัง คำนวนตา และวิธี เทิดชูสกุลชัย, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการนำร่องการพัฒนาฐานข้อมูลสำหรับการ สร้างเมืองมรดก
ทางวัฒนธรรม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, ชุดโครงการเครือข่ายหน่วยงานวิจัย
เชิงพื้นที่-ภาคเหนือตอนบน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
สิงหาคม ๒๕๕๐-มกราคม ๒๕๕๑.

Sai Aung Tun, *History Of The Shan State from Its Origins To 1962*, Bangkok :
Silkworm Books, 2009.